

PIIRTEITÄ SUKUNIMISTÖN KEHITTYMISESTÄ TAMPEREEN SEUDULLA

1.1.

Lauri Viidan Moreenin henkilöiden nimiä voi pitää eräänlaisena avaimena tämän vuosisadan alkuvuosikymmenten tamperelaiseen sukunimistöön. Kirjasta löytyvät niin ulkosekatyömies Iisakki Nieminen kuin Pispalan-Mäkinen eli Mäkisen Eemeli, Pispalan-Saloska - kaikki työläisiä. Mutta Pispalaan pyrkivät myös Lindgren, Lundgren ja Andersson, jotka "suomeksi kysyivät, jopa murretta taisivat". Vauraampaan väkeen kuului Jakobs-son, jolla oli huvila ja hautaustoimisto ja joka suomalaisti nimensä Jaakonmäeksi. Oli johtaja Dahlman, kauppias Linkvist ja hautakiviliikkeen pitäjä Silander. Talollisia olivat Korpela ja Rantala, oppineita arkkitehti Talvela ja professori Laht'lehto. Oli myös putkimies Kulmala ja Helmeri Oja ja toimittaja Hämmäläinen, joka oli syntynyt Savossa.

- - -

Eri yhteiskuntaryhmillä oli siis erityyppisiä nimiä. Se johtui siitä, että ne olivat saaneet nimensä eri aikoina, jolloin oli käytetty eri nimenantamistai -ottamismalleja. Ne olivat syntyneet eri muotien vaikutuksesta. On kuitenkin luonnollista, että tiettyihin yhteiskuntaryhmiin pääsääntöisesti liittyviä nimiä saattoi poikkeuksellisesti tavata muiltakin.

Miten nämä erilaiset nimet sitten olivat syntyneet? Koska pohjoisen Hämeen nimistö ei olennaisesti eroa muun Länsi-Suomen nimistöstä, koskee tämä esitys tavallaan suurta osaa kansakunnasta. Paikallisesti on kuitenkin olemassa määrittäviä, ajallisia ja jossain määrin nimien muotoon ja sisältöön liittyviä eroja.

1.2. Suomalaisen suku- ja lisä- nimistön koostuksesta

Kuviossa 1. on esitetty suomalaisen suku- ja lisänimistön koostumus ja kehitys aikajanalla vaakasuojaan. Sukunimistö on Suomessa osaksi hyvin vanhaa (itä-suomalaiset vanhat sukunimet), osaksi hyvin nuorta, viimeisen 130 vuoden aikana kehittyntä. Osaa nimistä on jo vuosisatoja pidetty selvinä sukuniminä: itäsuomalaisen nimistön lisäksi aatelinimiä vuodesta 1626. Myös porvaris- ja sivistyneistönimet alkoivat jo 1600-luvulla saada pysyvän sukunimen roolin. Nämä olivat asultaan lähes poikkeuksetta vieraskielisiä - siis ei-suomalaisia. Vierասասուսia oli myös valtaosa sotilaiden ja käsityöläisten nimistä, mutta niiden pysyvyys oli Länsi-Suomessa satunnaista. Osalla väestöstä (tavallinen maalaisväestö) ei ollut sukunimeä lainkaan, heidät kirjattiin asiakirjoihin vain pelkällä etu- ja isännimellä tai periytymättömällä lisänimellä - useimmiten jollakin asumuksennimellä. Asumuksennimeä eivät kaikki tulkitse edes lisänimeksi vaan sijainninmääreeksi.

Kun nykyisenlainen käsitys sukunimistä ja niiden käytön välttämättömyydestä alkoi muodostua 1850-luvulta alkaen, alkoivat myös eri suku- ja lisänimityyppien käyttötavat lähestyä toisiaan. Vuosikymmeniä kestänyt - osin poukkoileva - kehitys ja julkinen keskustelu tiivistettiin vuonna 1920 laiksi, joka astui voimaan vuoden 1921 aikana ja joka lopullisesti määräsi kaikki suomalaiset käyttämään sukunimeä ja käyttämään sitä yhtäläisellä tavalla.

Kuvion 1. vertikaaliset nuolet kuvaavat joko nimisysteemien keskinäisiä vaikutuksia (aatelisinimet porvaris- ja käsityöläisnimien mallina, porvarisinimet sotilasnimien mallina) tai ainesosien siirtymiä (sotilaan nimi torpalle ja torpan nimi myöhemmin sukunimeksi).

Nuolikaaviossa olevat nimitykset voidaan ryhmitellä tiivistetympin nimenomaan Tampereen seudun kannalta seuraavasti:

1. **talonnimet** sukuniminä
2. **vieraskieliset nimet** (aateliset, sivistyneistö, porvarit, käsityöläiset sotilaat...)
3. **kansallisen heräämisen kauden aikaiset ja jälkeiset nimet** (ns. Virtanen-, Laine-, Sainio- ja Sinisalo-tyypit, otetut sukunimet)
4. **muualta tulleiden muualla syntyneet nimet.**

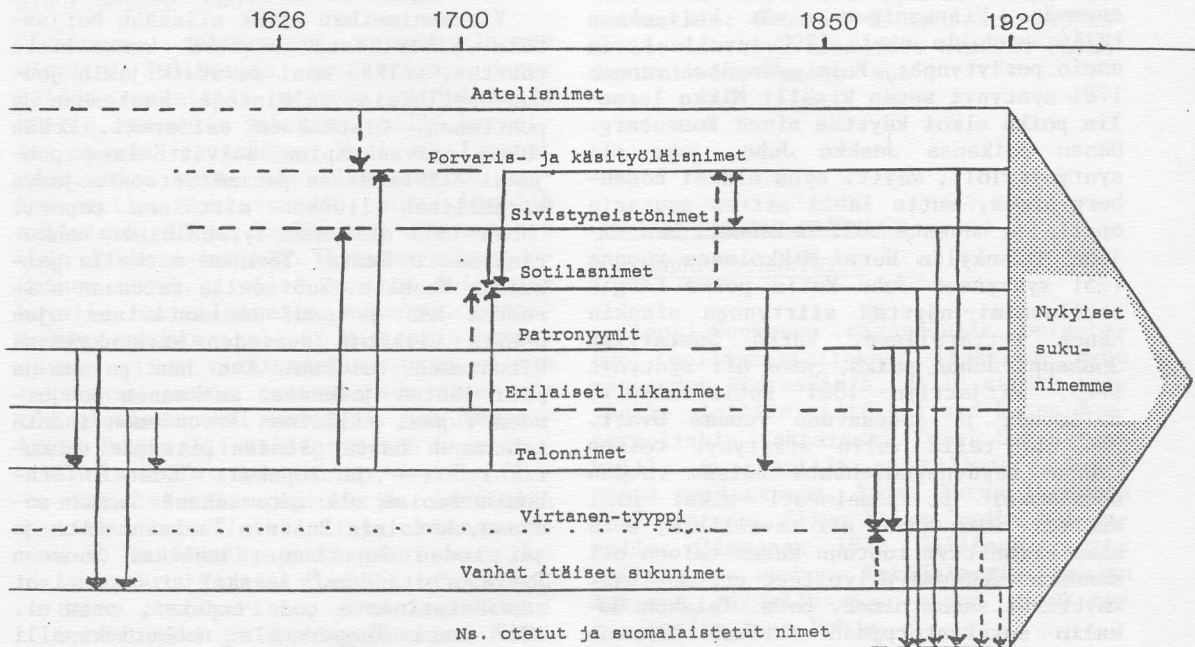
2. Suku- ja lisänimistö

Tampereen seudulla

Seuraavassa käsitellään vain vierasnimisiä ja kansallisen heräämisen kauden nimiä, koska ne ovat seudun sukunimistön kannalta keskeisiä.

2.1. Vieraskieliset nimet

Vierasnimien käyttö laajeni Suomessa nopeasti 1600-luvulla, jolloin Ruotsi oli eurooppalainen suurvalta. Mannermaisen aateliston, papiston, virkamiehistön ja porvariston tavat käyttää sukunimiä levisivät tännekin. Suurvaltana Ruotsi yritti myös ruotsalaistuttaa Suomea, ja Suomen säätyläistö ruotsalaistui entistä enemmän niin kieleltään kuin nimiltäänkin. Vieraasta nimestä tuli "status", joka oli välttämätön jokaiselle, joka mieli menestyä. Aateliston mallin mukaan myös porvarien vieraskielisistä nimistä alkoi tulla periytyviä. Erityisten lisänimien käyttö laajeni myös käsityöläisten keskuuteen varsin pian, ja vuonna 1753 laaditulla lailla pakotettiin jo kisällitkin nimen kantoon. Kun sotailaitos 1690-luvulla järjestettiin, tuli erityisistä ruotukohtaisista sotilasnimistä eräs järjestelmän uusi piirre. Vaikka kirjallista määräystä ei asiasta imeisesti annettukaan, tuli varsin nopeasti tavaksi, että nimet olivat ruotsalaisia tai joskus saksalaisia tai klassisten kielten johtimin varustettuja.

Kuvio 1. Suomalaisen suku- ja lisänimistön koostumus.

Tampereen porvaristo ja muut asukkaat

Jalmari Finne keräsi aikanaan tietoja Tampereen ensimmäisistä porvareista (vuosilta 1781 ja 1782). Ensimmäisenä vuonna tontin omistaneesta kaupungin väestä kaikilla oli vierasnimi, mutta kolmella ajurilla neljästä tontinomistamattomasta oli suomalainen nimi. Vuonna 1782 kaikilla oli vieraskielinen nimi. Oli yleinen käytäntö Länsi-Suomen kaupungeissa 1600-luvun alkupuoliskolta aina 1800-luvun puoliväliin asti, että kaikilla porvareilla (tunnetaan vain muutama poikkeus) oli vierasnimi (tässä yhteydessä = ei-suomalainen nimi). Mutta vierasnimi oli usein myös palvelijoilla ja työntekijöillä, joskus taas vain patronyymi tai suomalainen lisänimi eli sen talon tai muun asumuksen nimi, josta he olivat kaupunkiin tulleet tai jossa he kaupungin laitamilla asuivat. Kaupungin kortteleiden talojen nimiä ei Tampereella käytetty lisäniminä.

Ympäröivän maaseudun nimistö

Maaseudullakin esiintyi - paikoin jopa runsaasti - suomalaisten lisänimien ohella myös vierasnimiä. Vierasnimiä kantavaa maallista ja papillista virkamiehistöä oli maalla suhteellisen vähän. Käsityöläisiä ja sotilaita oli sitäkin enemmän. Vierasnimet eivät kuitenkaan enää seudulla vielä 1700-luvulla kovin usein periytyneet. Esim. Jämsässä vuonna 1781 syntynyt sepän kisälli **Mikko Israelin poika** alkoi käyttää nimeä **Rosenberg**. Hänen poikansa **Jaakko Juho**, joka oli syntynyt 1811, käytti myös aluksi **Rosenberg**-nimeä, mutta lähti sitten suutarin oppiin ja hänestä tuli **Helander**. Sen sijaan Messukylän **Nurmi-Mikkolassa** vuonna 1751 syntyneen **Juho Matin poika Långin** sotilasnimi näyttää siirtyneen ainakin hänen tyttärelleen. Kurun **Suutarilan Jooseppi Juhon poika**, joka oli syntynyt 1775, kirjattiin 1801 sotilasnimellä **Bollstedt** ja seuraavana vuonna **Svart**. Hän oli tällä välin siirtynyt toisen ruodun täydennysmiehestä toisen ruodun sotilaaksi ja ilmeisesti siksi nimi muuttui. Aika ajoin oli tavallista, että nimi kiinnittyi ruotuun kuten taloon eli samassa ruodussa palvelleet eri sotilaat käyttivät samaa nimeä. Esim. Teiskon **Uskalin** sotilastorppaan tulleen alkuaan **Kukolan** torpan poika **Jooseppi Eliaan**

poika sai sotilaaksi 1808 ryhtyessään edellisen sotilaan nimen **Alt**. Tällainen nimen liittyminen ruotuun kiinnitti sen myös torppaan.

Enimmäkseen käytettiin yksi- tai kaksiosaisia tehtyjä nimiä kuten **Blom**, **Lundberg**, **Helin**, **Vilander** mutta myös säätyläisten keskuudessa levinnyttä uutta nimimuotia: ruotsalaisesta patronymistä tehtiin uusi lisä- tai sukunimi: etunimen perässä oleva **Johansson** ei välttämättä merkinnyt, että kyse on Juhon pojasta, vaan Juho saattoi olla isän nimi tai oma nimi tai Johansson oli otettu nimeksi noin vain. Tämä muoti ei kuitenkaan levinnyt Tampereen seudulla laajasti. Yksi esimerkki kuitenkin: Teiskon **Ilvesniemestä** kotoisin ollut **Kustaa Henrik** (s. 1840), joka oli avioton lapsi, kirjattiin aluksi lisänimellä **Johannasson** - Johannan poika, siis äidin nimellä. Seuraavaksi hän oli **Adamsson** - Aatamin poika. Viimeksi hän esiintyi nimellä **Andersson**, joka tuskin paljastaa isän nimeä, ilmeisesti Kustaa halusi vain peittää syntytapansa ja alkoi siksi käyttää uudenlaista mallinmukaista lisänimeä. - Tapa kirjata aviottomat lapset Adamssoneiksi näyttää Tampereen seudulla olleen yleinen, mutta ei juuri muualla. Tapa muistuttaa ortodoksien aiempaa käytäntöä merkitä avioton lapsi **Bogdanoviksi** tai **Bogdanovaksi** ('Herran lahja').

Vierasnimethän eivät niinkään heijastele kielellistä eivätkä kansallista taustaa, vaikka moni sukututkijakin jouuu sellaisia tulkintoja kuulemaan ja pohtimaan. Otettakoon esimerkki. Erään suvun esivanhempien selvittämisen pohjaksi oli olemassa perimätietoon nojaava kirjallinen luskan mittainen paperi: "Noin 1840 oli eräs tyrväälinen nahkurinkisälli **Gustaf Törnbom** matkalla jalkaisin Vaasaan. Ruovedelle tultuaan sairastui hän ja asui sairastamisen ajan useita viikkoja Ruoveden kirkonkylässä Ritiemiemen talossa. Kun hän parani ja piti lähteä jatkamaan matkaansa pohjoiseen rupesi silloinen Ritiemiemen isäntä tahtomaan häntä jäämään pitäjään nahkuriksi." --- ja lopuksi: "**Gustaf Törnbom**in isoisä oli sotamiehenä Suomen sodassa, kotoisin Ruotsin Taalainmaalta ja jäi sodan loputtua räätäliksi Suomeen Tyrvään pitäjään." Asiakirjat osoittivat tästä tarinasta osan todeksi, osaa ei. 1847 otti Tampereella nahkurinkisälli **Kustaa Törnbom** muuttokirjan Vaasaan,

jonne hän ei koskaan saapunut. Hän jäi Ruovedelle, kuten tarina kertoo. Kisälli oli syntynyt Tyrväällä, jossa on kyllä aiemmin tunnettu sotilasnimi **Törnbom**. Tähän tarinan paikkansapitävyys loppuun. Kustaa muutti 1842 Tyrväältä Tampereelle, ryhtyi nahkurin kisälliksi ja sai siinä yhteydessä, siis vasta Tampereella nimensä Törnbom. Hänellä ei ole mitään suvullista yhteyttä niihin Törnbomeihin, jotka Tyrväällä nimeä kanttoivat ruutumiesaikoinaan, ja jotka elivät jo kauan ennen Suomen sotaa. Sen paremmin nahkuri Törnbomin kuin Törnbomnimisten sotilaittenkaan juuret eivät vie Ruotsiin, jossa samaa nimeä käyttäneitä kuitenkin on ollut ja on. Vierasnimet kertovat siis pikemminkin henkilön säädystä tai ammatillisesta asemasta.

Teollistumisen vaikutus sukunimiin Tampereella

Tampereen tehtaissa tuotettiin paitsi pellavaa ja paperia, myös nimiä: ruotsalaisia sukunimiä suomalaisille maalta tulleille, sukunimettömille nuorille miehille ja naisille.

Unto Kanerva kuvaa tätä asiaa hyvin kirjassaan Pumpulilaisia ja pruuukilaisia (Tampere 1946):

"Newhousen tehtaaseen ottamat lapset vietiin Stålbergin konttoriin, jossa heidät merkattiin tehtaan kirjoihin ja heille annettiin sukunimi, sillä harvalle se oli ennestään. Moni ei tiennyt edes, mitä suku- eli liikanimellä tarkoitettiin. Moni vastasi, ettei hänellä sellaista ollut, sillä isää oli sanottu vain Nikkari-Antiksi. Kotonsa nimen jokainen tiesi ja siitä saattoi tulla alikavalle tehtaalaiselle sukunimi. Suomalaiset sukunimet olivat kuitenkin harvinaisia viime vuosisadalla. Usea saikin tehtaassa jonkin ruotsalaisen nimen. Se oli olevinaan kai komeampi. Tuo Lempäälästä Tampereelle tullut tyttö kertoi:

"Stålbergin konttoriin, yläkonttoriin, vietiin papinkirja. Lempäälän kirkkoherra (arkkipiispa Johanssonin isä) merkkas papinkirjaani vain Juhantytär. Kotini nimi oli Palomäki. Sanon Stoolperille, että kotimökkini on Palomäki ja äitiäni sanotaan Palomäen Kreetaksi. Stoolperi sano, että

se on niin pitkä ja suomalainen, ettei semmosta pitkää suomalaista nimeä panna. Minä vastasin, että veljeni nimi on Linkkreeni, mutta sekin on pitkä. 'Pannaan nimeksi Plummi. Se on lyhkanen ja kaunis', sano Stoolperi. Veljelleni Stoolperi oli esittänyt muutamia ruotsalaisia nimiä ja sanonu, että ota ny niistä joku."

Tällaisia nimiä annettiin ja otettiin muuallakin kuin tehtaissa. Kun teiskolainen torpan poika Juho Erland Kustaan poika (s. 1842) tuli töihin leipuri Palmqvistille hänestä tuli **Ceder**. Syntyi sellaisia nimiä kuin **Ahlbom**, **Ahlgren**, **Birkman**, **Hagbom**, **Lindroos**, **Nyman**, **Nyström**, **Sjögren**, **Stenvall** ja **Vallenius**. Sukututkijat voivat hyvin jatkaa luetteloa lähes loputtomiin.

Joissakin lisänimissä heijastuu vanha kotipaikan nimi, kuten Teiskossa 1813 syntyneen Matti Yrjön pojan nimesä. Hän meni 1836 Orivedelle **Ylinen Valkjärvi**-nimiseen torppaan kotivävyksi, muutti sitten 1850-luvun lopussa Tampereelle ja oli ajurina nimellä **Walén**. Sama äänteellisten yhtäläisyyksien käyttö saattoi näkyä myös sotilasnimissä: Suoniemen **Maurin** talon ruodun sotilaan nimenä oli **Mård**. Sama koskee myös muita vierasnimiä. Keuruulla lukkari **Candell** sai nimensä asumuksestaan **Kantolasta**. Yhtä usein käytettiin sisällöllisiä vastaavuuksia: Keuruun Suolahdesta pappisuralle lähtenyt käännätti nimensä **Palanderiksi**: lat. **palus** 'suo'.

Teollistumisen vaikutus maaseudun lisänimiin

Länsi-Suomessa maaseudulle perustetut teollisuuslaitokset lisäsivät myös maaseudun vierasnimiä, sillä niiden työväelle alettiin niitä kirjata kuten Tampereellakin tehtaissa. Esim. Savon ruukeilla ja sahoilla ei tällaista tapaa näytä esiintyneen. Esim. Kurun **Ikosessa** 1827 syntynyt **Elias Eliaan poika** oli sahalla ollessaan 1872 **Hällfors**, mutta seuraavana vuonna **Petäjälammien Pohjan torppaa** viljellessään hänen nimekseen kirjattiin taas **Pohja**.

2.2. Kansallisen heräämisen vaikutus sukunimiin

1800-luku toi kuitenkin muassaan yhä uusia muutoksia yhteiskuntaelämään ja ne heijastuivat myös nimiin. Suomenkieli ja -mieli nostivat päätään. Ilmeisesti ensimmäisen rahvaan keskuudesta lähteneen aloitteen suomenkielen oikeuksien parantamiseksi tekivät 29.1.1846 muutamat Tampereen seudun talonpojat lempääläisen rusthollarin, kirkkoväärtin ja laamannioikeuden lautamiehen Juho Matin poika **Isotalon** johdolla. Tuohon vetoomukseen oli kaikille talollisille merkitty talonnimi ikään kuin sukunimeksi. Eräs heistä kulki kirkonkirjoissa nimellä **Sirén**, mutta vetoomukseen nimi oli kirjoitettu suomalaisittain **Sireini**.

Tampereella yhtenä kansallisen heräämisen ajan vaikuttajana oli **Tapani Kärkönen**, alkujaa vuonna 1833 Savossa Sul-kavalla syntynyt Tahvo Kärkkäinen. Hänen nimensä oli vanhalta kotiseudulta lähdön jälkeen hieman mukautunut - lie-nevätkö syynä olleet vuodet Saimaan kanavan rakennustöissä vai merisotaväessä, jossa hän palveli Tampereeseen tutustu-essaan. Vakinaisesti hän muutti Tampe-reelle 1858 ja meni ensin töihin tiili-ruukille Viinikanojan varteen ja sitten varsin pian liinatehtaalle. Merkittävä-si hänet tekee kuitenkin se, että hänes-tä tuli jo 1860-luvun alussa ehkä Tampe-reen ensimmäinen sanomalehtimies. Myö-hemmin hän vaikutti muutenkin kansansi-vistyksen parissa. Sukunimistön kannalta oli merkittävää paitsi se, että hänellä itsellään oli sukunimi ja se oli suoma-lainen, myös se, että hän vei voimak-kaasti eteenpäin suomalaisuuden asiaa. Hän oli niitä, jotka esimerkillään ja päätöksellään herättivät suomalaisen väestön käyttämään sukunimiä - suomalai-sia sukunimiä.

Vaikka suomenmielisyys sai reippaan alun Tampereen seudulla, vastustustakin oli. Esim. kun Tampereelle perustettiin ensimmäinen oma lehti Tampereen Sanomat (1866)), syytti Tapani Kärkönen, joka itse noihin aikoihin kirjoitti Sanomia Turusta-lehteen, lehteä kielipoliitti-sesti "verettömäksi". Kärköstä ei pidet-ty myöskään sopivana miehenä lehden toi-mitukseen. Vasta vuonna 1878 hän ryhtyi lehden toimittajaksi. Lehti uusiutuikin heti. Kun Aamulehti 1882 perustettiin,

siirtyi Kärkönen pian sen palvelukseen uutisten hankkijaksi. Molemmissa lehdis-sä julkaistiin laajajakoja artikkeleita sukunimien käyttämisen ja suomalaisten sukunimien puolesta sekä muukalaisnimiä vastaan. Mitä ilmeisimmin nämä artikke-lit olivat Kärkösen käsialaa.

Esim. vuonna 1880 Tampereen Sanomissa oli pääartikkelina lehden etusivulla Tampere -otsakkeen alla kolmiosainen kirjoitus Sukunimien merkitys. Siinä tehtiin heti alkuun lukijalle selväksi, että se mitä he ovat tottuneet kutsumaan liikanimeksi, onkin sukunimi:

"Hämeen ja lounais-Suomen mies sanoo sukunimeä 'liikanimeksi' ja jonakin liikana, jolla muka ei ole mitään merkitystä, hän sitä käyttääkin."
- Tämän jälkeen esitetään värikäs su-kutarina nimien alituisesta vaihtumi-sesta. Päähenkilö oli "poikana kodis-saan Matti tai Matinpoika, lähdetty-ään tehtaan työmieheksi muuttui hän **Matti Ristaljukseksi**, otettuaan joka-miehen pestin ilmaantuu hän nimellä **Matti Ruu**, ja nyt hän on torpparina **Matti Mäkelän** nimellä, mutta koska hän on hyvissä varoissa aikoo hän os-taa Mikkolan talon ja muuttuu silloin **Matti Mikkolaksi**, jolloin hänen kun-nianhimonsa esineenä on ostaa kaikki kylään kuuluvat talot. Silloin ottaa hän kylän nimen ja on vihdoinkin siten esiintyvä **Matti Rääkkylänä**. Tunnepa sitten mies mieheksi jos voit.

Tämän Matin yksi poika lukee its-sensä papiksi ja todistetaan Hels. Dagbladetissa olevan ruotsalaisen si-vistyksen ruotsista tullut kannatta-ja, koska hänen nimensä on **Räkäle-nius**; toinen poika **Jeremias** ilmaan-tuu mahtavana käsityöläisenä **Jeremias Jemmerdaäl'**in nimellä, kolmas on työ-mies vaan nimeltään **Rönkwisti**, jota pappi kirjoittaa **Renqwist** ja isänsä isänsä luulee nimen alkuaan olleen **Strömqwist**. Mitä liikanimestä väliä."

Artikkeli korostaa sukunimien pysy-vyyden tärkeyttä. Perusteita silloisen nimistöllisen tilan kohentamiseksi oli-vat mm.:

- vierasnimisyys yhdistyy ihmisten mie-lissä vieraisiin kulttuureihin, ja suo-malainen hengenelämä katsotaan muualta tulleeeksi.

- Vierskielisiä nimiä on vaikea lausua ja kirjoittaa.

- pysyvä sukunimi on tae hyvästä suvusta. "Myytiinhän meiltä lehmä **Retta** ja on se nyt **Viikuna**, huomenna saattaa toisessa paikassa olla **Tähtike** tahi lehmä vaan, ja lypsää aina muonan mukaan. Mutta missä rodun jalostamisesta huolta pidetään, ei edes lehmiä tällä häälyvällä tavalla nimitetä. Tiedetään, että toinen lehmä on vanhastaan hyvästä maitosuvusta syntynyt, eikä suinkaan sallita, että sen arvo, jota se semmoisena on saanut mene hukkaan. Hyvää lehmää, vielä enemmän jaloveristä hevosta seuraa sukutaulu, joka ollesansa puhdas, käy parhaimpana takauksena eläimen hyvydestä." Kirjoittaja arvelee ihmisten ajattelevan toisin suvustaan, jos he eivät käytä sukunimeä, joka on suvulle yhteinen koti ja henkinen side. "Sukunimi on suvun Baabelin torni."

- Sukunimi on myös tae puhtaasta elämästä. Se pitää kaidalla tiellä paremmin kuin rangaistusten pelko.

- Nimien "hämmennys" on osoitus kansallisesta heikkoudesta ja ajan mittaan lisää yhä tätä heikkoutta, se on osoitus suomalaisten sukujuurien häpeämisestä.

Toinen osa artikkelisarjasta alkaa toteamalla, että "**sukunimellä**" on monenpuoleinen pyhyys. Ei ole siis muuta kuin kiitettävä se, joka tämmöisen pyhistönä pitää."

Vuonna 1886 Tampereen Sanomat perusteli sukunimien käyttöä mm. sillä, että rikkeitä kirjattaessa kirkonkirjoihin mainetodistuksia varten saattaa sukunimettömyys ta i talonnimellä kulkeminen aiheuttaa ikäviäkin sekaannuksia. Kirjoittaja valotti asiaa laveasti eräällä tositapauksella, jossa henkilö tällaisten sekaannusten kautta sai linnatuomion, jonka purkaminen oli monen mutkan takana. Lopuksi kirjoittaja kehoitti: "Ottakaa siis te **Matin pojat** ja muut **Jussinpojat** itsellenne soma suomalainen sukunimi. Eihän toki ole liikaa herrastelemista köyhältäkään mieheltä!"

Aamulehti kirjoitti sukunimistä mm. vuonna 1885. Sekin perusteli sukunimien käyttöönoton välttämättömyyttä ja puolsi suomalaisia sukunimiä. Perusteita olivat mm. seuraavat:

- Sukunimien puute tuottaa sekaannusta ja rettelöintiä.

- Talollisten kirjalliset sitoumukset on muutettava joka kerta, kun he vaihtavat taloa.

- "Ylöskannon" pitäjiä, toditusten antajien jne. on lähes mahdoton tietää, kenestä kulloinkin on kyse.

- Sukunimi on oltava myös säädyllisen tasa-arvon vuoksi.

- Haitallisin sukunimien puute on kuitenkin asevelvollisten kannalta. Luetteloiden laadinnassa ja kutsunnoissa voi sattua sekaannuksia, ja se voi antaa mahdollisuuden vilpistelyyn ja asioiden sotkemiseen.

- Toivottavaa on, että nimet kuten Mii-
nanpoika ja Maijanpoika häviäisivät luetteloista, sillä ne ovat jonkinlainen Kainin merkki.

Kirjoittaja toteaa, että joissakin pitäjissä papit kutsuvat nuoria miehiä luokseen ennen asevelvollisuuskutsuntoja sopiakseen, mikä nimi heille luetteloihin pannaan, ja toivoo tavan yleistyvän pappien keskuudessa. Täten nimet vähitellen tulisivat kaikille - ja perinnöllisiksi.

Virtanen-nimet

- miten ja miksi yleistyivät?

Kun 1800-luvun lopulla suomalaisen yhteiskunnan käytännön tarpeet ja kansallisuusaate edellyttivät vastedes käytettäväksi nimenomaan suomalaisia nimiä, malli haettiin länteen takapajuisesta Itä-Suomesta, jonka Kalevala ja topeliaaninen Suomi-kuva olivat nostaneet muunkin kansakunnan tietoisuuteen. Kansallisromantiikan kauden suomalaisuuden henkiset johtajat nostivat nen-pääteisyys koko suomalaisen sukunimistön tunnuskuvaksi.

Kun sanomalehdissä esitettiin malleja tai suoranaisia ehdotuslistoja suomalaisiksi sukunimiksi, nimet olivat säännöllisesti nen-loppuisia, useimmiten jo ennestään käytössä olevia itäsuomalaisia sukunimiä. Ne eivät kuitenkaan saavuttaneet sellaisinaan kovin suurta suosiota Länsi-Suomessa, osaksi varmasti siksi, että niiden merkityssisältö ei ollut tuttu. Sen sijaan syntyi aivan uusi nimityyppi: luontoappellatiiveihin liitettiin nen-johdin. Nimelementit valittiin yleensä kasviston, maaperän, luonnonilmiöiden mukaan tai topograafisista termeistä. Tätä tyyppiä olen kutsunut Virtanen-tyypiksi sen yleisimmän edustajan mukaan. (Aiheesta enemmän artikkeleissa: Sirkka Paikkala: Finnische Fami-

liennamen auf -(i)nen, *Studia Anthroponymica Scandinavica* 1988 ja Sirkka Paikkala: Suomalaisuuden laineita ja virtoja, *Sukuviesti* 5/1987). - **Taulukossa 1** ovat nimityypin yleisimmät nimet.

Taulukossa 2 näkyy, miten paljon näitä nimiä omaksuttiin Suomalaisen Virallisen lehden nimenmuuttolmoitusten mukaan neljässä suuressa kaupungissa ja viidessä läänissä.

Uudennos omaksuttiin nopeimmin kaupungeissa, etenkin Helsingissä ja Turussa. Mutta sen leviämiskeskuksina voi pitää myös Saloa, Raumaa ja Tamperetta, jossa nimityyppi oli 1870- ja 1880-lu-

vulla nimenmuutoksissa suhteellisesti yleisin. Suurena nimenmuuttovuonna 1906 sitä ei enää suosittu.

Lääneistä nimityyppi oli aluksi suosituin Hämeenläänissä. Suosion lasku oli maaseudulla tosin hitaampaa kuin kaupungissa.

Taulukossa 3 näkyy tyyppin nimenkantajien osuus koko väestöstä. (Alueiden nimet tarkoittavat puhelinverkkoalueita). Suosituimpia Virtas-nimet ovat Jämsän seudulla. Kärkialueita ovat myös Pälkäne, Orivesi, Tampere, Toijala ja Ruovesi.

Name	Frequenz	Inhalt	Name	Frequenz	Inhalt
Virtanen	24 742	'Strom'	Hietanen	3 778	'Sand'
Nieminen	21 592	'Halbinsel'	Viljanen	3 716	'Getreide'
Mäkinen	21 443	'Hügel'	Helminen	3 000	'Perle'
Koskinen	17 551	'Stromschnelle'	Ojanen	2 955	'Graben'
Järvinen	16 971	'See'	Pajunen	2 808	'Weide (Baum)'
Lehtonen	16 711	'Hain'	Haapanen	2 697	'Espe'
Lehtinen	15 774	'Blatt'	Kivinen	2 574	'Stein'
Salminen	15 312	'Sund'	Tähtinen	2 119	'Stern'
Saarinen	15 113	'Insel'	Ruohonen	2 093	'Gras'
Heinonen	14 756	'Heu'	Syrjänen	1 698	'Rand, Seite'
Salonen	14 109	'Odwald'	Siltanen	1 608	'Brücke'
Tuominen	12 833	'Eberesche'	Törmänen	1 608	'Steilhang'
Rantanen	12 609	'Ufer'	Mäntynen	1 509	'Kiefer'
Jokinen	12 534	'Fluß'	Numminen	1 497	'Heide'
Lahtinen	11 048	'Bucht'	Kuusinen	1 493	'Fichte'
Aaltonen	10 380	'Welle'	Ketonen	1 470	'Weide'
Leppänen	10 371	'Erle'	Ruokonen	1 316	'Schilf'
Laaksonen	9 685	'Tal'	Oksanen	1 231	'Zweig'
Peltonen	8 794	'Feld'	Reunanen	1 191	'Rand'
Nurminen	6 771	'Rasen'	Raitanen	1 160	'Salix caprea'
Vuorinen	6 732	'Berg'	Varjonen	1 151	'Schatten'
Honkanen	6 140	'Kiefer'	Rautanen	1 136	'Eisen'
Viitanen	5 364	'Wegzeichen'	Lamminen	1 100	'Weiher'
Tamminen	5 137	'Eiche'	Vesanen	933	'(Baum-)Schößling'
Lampinen	4 337	'Weiher'	Ruusunen	807	'Rose'

Taulukko 1. Yleisimmät Virtas-tyypin nimet ja nimenkantajien määrät vuonna 1985. - Julkaistu aiemmin *Studia anthroponymica Scandinavica* 6:ssa 1988 (S. Paikkala: Finnische Familiennamen auf -(i)nen).

	1870— 1889	1890— 1899	1900— 1904	1905	1906
Helsinki	17,7	7,9	3,3	2,7	1,5
Turku	36,4	20,3	8,9	5,7	0,7
Tampere	41,9	10,1	12,7	3,0	1,2
Viipuri	21,1	15,9	6,5	0,0	2,2
Bezirk Turku und Pori	33,3	31,5	14,6	0,0	7,9
Bezirk Uusimaa	25,0	28,3	19,0	5,0	6,8
Bezirk Häme	46,2	26,4	22,6	6,1	5,0
Bezirk Mikkeli	0,0	18,2	6,3	0,0	19,9
Bezirk Kuopio	10,0	9,1	9,1	0,0	4,1

Taulukko 2. Virtas-tyypin nimien omaksuminen Suomalaisen Virallisen Lehden nimenmuutosilmoitusten mukaan neljässä suuressa kaupungissa ja viidessä läänissä. - Julkaistu aiemmin Studia anthroponymica Scandinavica 6:ssa 1988 (S. Paikkala: Finnische Familiennamen auf -(i)nen).

Taulukko 3. Virtas-tyypin nimen kantajien osuus koko väestöstä.

Tarkasti ottaen tähän *Virtanen*-tyypin nimiin voidaan laskea vain noin sata nimeä ja laajastikin tarkastellen alle 300 nimeä. Näiden nimien haltijoiden määrä on sen sijaan huomattava. Noin joka yhdennellätoista (9 %:lla) eli 425 00 suomalaisella on *Virtanen*-tyypin nimi.

Tutkimusta varten olen jakanut maan 80 pienalueeseen (= puhelinverkkoalueet). Seuraavassa on luettelo niistä alueista, joissa *Virtanen*-tyypin nimiä on eniten suhteessa väkilukuun (koko maan indeksinä on 100); mukaan on laskettu 93 yleisintä Virtas-nimeä:

1. <u>Jämsä</u>	378	13. Hyvinkää	185
2. <u>Pälkäne</u>	281	14. Keuruu	174
3. Padasjoki	263	15. Turku	171
4. <u>Orivesi</u>	231	16. Loimaa	168
5. Uusikaupunki	217	17. Vammala	164
6. Rauma	216	18. <u>Ruovesi</u>	156
7. Joutsa	215	19. Lahti	155
8. <u>Tampere</u>	210	20. Pori	153
9. <u>Toijala</u>	205		
10. Heinola	202	-----	
11. Salo	202	28. Helsinki	107
12. Hämeenlinna	196		

alle 100:n mm. Kotka, Vaasa, Seinäjoki...

Jos mukaan olisi otettu vain 37 yleisintä Virtas-tyypin nimeä, olisi luettelon kärkipään järjestys säilynyt lähes ennallaan.

Taulukko 4.

Luettelossa ovat yleisimmät otetut Laine-nimet, minä vuonna nimi ensimmäisen kerran esiintyy ilmoituksessa, ottojen absoluuttinen määrä ja nimenkantajat 1985 (Väestörekisterikeskuksen tiedoston mukaan). Nimen perässä oleva -merkitsee, että nimen suosio on jo laskussa 1906, + taas ilmaisee suosion nousua.

8

<i>Laine -</i>	1872	553	18486
<i>Vainio</i>	1876	431	6914
<i>Nurmi</i>	1877	408	8775
<i>Salo -</i>	1880	381	12528
<i>Laakso -</i>	1879	378	9299
<i>Aalto -</i>	1879	366	8490
<i>Lehto</i>	1883	358	9020
<i>Niemi</i>	1882	356	13962
<i>Salmi -</i>	1877	355	7605
<i>Kanerva +</i>	1879	312	2885
<i>Rinne -</i>	1880	262	4161
<i>Halme</i>	1890	260	3016
<i>Lahti -</i>	1886	260	7456
<i>Kallio -</i>	1878	243	9221
<i>Aho -</i>	1888	241	6511
<i>Heino -</i>	1882	225	6352
<i>Vuori</i>	1880	221	3498
<i>Ranta</i>	1885	220	4838
<i>Virta</i>	1880	212	4577
<i>Luoto</i>	1886	202	1991
<i>Saari -</i>	1883	198	7254
<i>Tuomi</i>	1882	192	3237
<i>Koski +</i>	1876	191	6104
<i>Laiho +</i>	1876	165	2189
<i>Elo +</i>	1898	154	2154
<i>Kari -</i>	1876	153	2160
<i>Suvanto +</i>	1897	145	1800
<i>Helle</i>	1897	139	765
<i>Manner -</i>	1877	127	1263
<i>Jalava +</i>	1885	124	1134
<i>Aro -</i>	1886	118	2009
<i>Terho +</i>	1890	113	848
<i>Tammi +</i>	1891	110	1496
<i>Mantere</i>	1897	109	857
<i>Mäki</i>	1884	108	5789
<i>Oksa +</i>	1883	96	1043
<i>Alho +</i>	1892	95	1733
<i>Alanko +</i>	1887	90	2193
<i>Kivi</i>	1891	90	1117
<i>Lampi</i>	1894	88	712
<i>Lehti</i>	1884	86	1975
<i>Kataja +</i>	1890	84	1447
<i>Kunnas -</i>	1891	84	701
<i>Palmu +</i>	1880	83	1281
<i>Valkama</i>	1897	80	2129

Sukuviesti 5/1987

Listaa voisi jatkaa seuraavilla nimillä: *Tanner, Kaisla, Lumme, Vesa, Koivu, Valo, Murto, Raita, Järvi, Vuokko, Vaahtera, Lilja, Latva, Vahtera, Lehmus, Honka* ja *Pihlaja*.

Teemastoon voisivat kuulua myös mm. *Ruis, Kytö, Niva, Käpy*, ja *Haka*. Tällaisia harvinaisia nimiä ei välttämättä voi laskea Laine-tyyppiin kuuluviksi, sillä niiden syntyyn ovat voineet vaikuttaa muutkin tekijät kuin tyypin malli ja muoti.

Laine-nimet

Ensimmäinen Virtanen-tyyppiä seurannut nimimuoti oli sisällöltään sama, mutta nen-johdin ei nimiin enää kuulunut. Vuosisadan lopun suosituimmaksi uudisnimeksi tuli suffiksiton Laine, jonka mikaan olen tämän nimityypin nimennyt. Lisäksi mukaan tuli monia uusia saman aihepiirin sanoja. Nimityypille homonymisiä sotilasnimiä esiintyi jo 1850- ja 1860-luvulla. Myös Tampereen tehtaalaisten nimissä näitä oli runsaasti lyhyenä kautena 1859-1861. Ilmeisesti tuohon aikaan liittyy Unto Kanervan tallentama erään tehtaalaisen kertomus puuvillatehtaalta (Pumpulilaisia ja pruukkilaisia, Tampere 1946):

"Heikki Heleeni oli pupiinalikkain päällysmies. Heleeni vei minut Haus-sin konttoriin pyhäinmiesten etuvii-kolla. Seisoin pitkän aikaa ovenpie-lessä, kun Haussi kirjoitti. Lopulta Haussi viittas kerran ja menin hänen perässään. Haussi vei minut alakont-toriin. - Heleeni oli jo puhunut mi-nusta Haussille. - Stoolperi kysyi minulta, mikä minun liikanimeni on. 'Ei minulla liikanimeä ole', vasta-sin. Stoolperi kysyi, mikä oli kotini nimi. Se oli Mertaniemi. Sinä olet sitten Eeva Niemi, sanoi hän, kun an-toi juoksupojalle lapun. Poika vei minut kehruosastoon. Juoksupoika an-toi lapun minulle, kun ei laitospies-tä ollut. Pojat kävivät kurkistele-massa lappuani ja lukivat Eeva Niemi!"

Nämä uudet Laine-tyypin nimet alkoi-vat ilmestyä jo 1870-luvulla, mutta niiden varsinainen ekspansio ajoittuu 1900-luvun vaihteeseen. Suurena nimenmuutto-vuonna 1906 nimityypin suosio oli jo laskussa kaupungeissa, mutta maaseudulla - myös Itä-Suomessa - tyyppi oli yhä suosittu.

Taulukossa 4 ovat koko maan yleisim-mät otetut Laine-nimet, minä vuonna nimi ensimmäisen kerran esiintyy ilmoitukses-sa, ottojen absoluuttinen määrä ja ni-menkantajat 1985 (Väestörekisterikeskuk-sen tiedoston mukaan). Nimen perässä oleva - merkitsee, että nimen suosio on

jo laskussa 1906, + taas ilmaisee suosi-on nousua.

Viidan Moreenissa ei juuri Laine-tyy-pin nimiä esiinny - vaikka kirjailija oma nimi tähän luokkaan kuuluneekin. Se-kin osoittaa tarkkasilmäisyyttä, sillä Laine-nimet eivät koskaan Pirkanmaan alueella saavuttaneet kovin suurta suosiota. Laine-tyypin innovaatiokeskus oli yksiselitteisesti Helsinki. Tampere-kin kuului leviämiskeskuksiin Turun, Viipurin, Kotkan, Vaasan, Oulun ja Kuopion ohella. Tampereella Laine-nimien suosio alkoi vasta 1890-luvun lopussa, mutta lasku tuli nopeasti, 1905 suosio oli suurin, mutta seuraavana vuonna tuli romahdus. Esim. Turussa nimityyppi oli pidempään muodissa.

Hämeen läänin otetuista nimistä 1880-luvulla 40% kuului Laine-nimiin, mutta vuoteen 1906 mennessä Laine-nimien suosio oli jo laskussa. Suosio on Hämeen läänissä ollut lyhyen aikaa suhteelli-sesti voimakkainta koko maassa, mutta muodin lyhyt kesto on vaikuttanut sii-hen, ettei Laine-nimistä ole koskaan tullut Hämeessä yhtä yleisiä kuin pai-koin muualla Suomessa

Ns. otetut nimet

Otetuiksi nimiksi kutsun viime vuosi-sadan lopussa ja tällä vuosisadalla vie-rasnimien ta patronymien sijaan otettu-ja nimiä. Näistä nimenvaihdoksista jul-kaistiin yleensä ilmoitu suomalaisessa Virallisessa Lehdessä tai jossakin var-sinaisessa sanomalehdessä. Uusia nimiä otettiin eniten vuonna 1906 Snellmanin 100-vuotispäivien yhteydessä. 1870-lu-vulla virallisissa lehdissä oli vain harvoja muutosilmoituksia koko Pohjois-Hämeestä. Tampereella niitä oli jo jon-kin verran vuosittain vuodesta 1879 al-kaen. 1890-luvulla muutosten määrä kas-vaa räjähdysmäisesti. Ympäristöpitäjissä muutoksia oli vain vähän ennen vuosisa-dan vaihdetta - itse asiassa nimien suo-malaistamisinto alkoi niissä laajemmin vasta vuonna 1906.

Kun James Finlayson 1820 tuli Tampe-reelle, maaseulta tehtaisiin virtaava

työväki ei edes tiennyt, mikä se "sukunimi" oikein on. Lauri Viidan Moreenin kaikilla miehillä ja naisilla sukunimet olivat sen sijaan jo arkisessa käytössä.

Tärkeimmät lähteet:

- Jalmari Finne: Henkilötietoja Tampereen ensimmäisistä porvareista. Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia I.
- Unto Kanerva: Pumpulilaisia ja pruuukilaisia. Tampere 1946.
- Sirkka Paikkala: Finnische Familiennahmen auf -(i)nen. *Studia anthroponymica Scandinavica* 6. Uppsala 1988.
- Sirkka Paikkala: Suomalaisuuden lainneita ja virtoja. *Sukuviesti* 5/1987.
- Kustaa Vilkuna-Pirjo Mikkonen-Sirkka Paikkala: Uusi suomalainen nimikirja Keuruu 1988.

Lisäksi on käytetty artikkelissa mainittujen lehtien vuosikertoja, Jarmo Paikkalan sukututkimuskäsikirjoituksia, Jarmo ja Sirkka Paikkalan hallussa olevaa atk-rekisteriä virallisissa lehdissä julkaistuista nimenmuutosilmoituksista (vuosilta 1870 - 1910).